

Nematerijalno kulturno dobro sačuvano u koricama Rječnika

Martina Fratrić, Mijo Lončarić, Matija Mužek. 2024.
Dobar glâs se dâlko čûje... Rječnik govora Draganića.
Draganići: KUD „Sveti Juraj” Draganić. 384 str.

Hrvatski mjesni govori kakve poznajemo danas, u prvoj polovici 21. stoljeća, rezultat su višestoljetna razvoja na koji su utjecali imanentni unutarjezični čimbenici, ali i, možda još i snažnije, izvanjezične okolnosti koje su u konačnici kreirale suvremenu jezičnu sliku na tlu Hrvatske. Baštinimo ih kao ostavštinu predaka, kao svojevršno genetsko nasljeđe, i svakodnevno stvaramo nove jezične otiske koji će u budućnosti čini još jedan kralježak u njihovoj dugoj vertikalnoj liniji. Na horizontalnoj, prostornoj ravni nosimo ih migracijama sa sobom i nesvjesno time polako mijenjamo jezičnu sredinu u kojoj živimo. Određuju nas, dakle, kao jedinku, element su identiteta, ponosa, a ponekad čine, u obrnutim situacijama, i obilježje koje želimo prikriti kao kakvu manu. Pa ipak, unatoč značaju koju organski idiomi predstavljaju, ideja o potrebi pažljivijega odnosa prema jezičnom identitetu razvila se intenzivnije tek u novije vrijeme kada su aktivnosti na planu očuvanja nematerijalne, pa time i jezične baštine diljem Hrvatske sve razgranatije, a važan zamašnjak svega leži u UNESCO-ovoj Konvenciji o zaštiti nematerijalne kulturne baštine iz 2003. Dvadesetak godina kasnije na Listi zaštićenih nematerijalnih dobara Republike Hrvatske našli su se brojni vrijedni oblici duhovnoga stvaralaštva, a popis dobara koji su svoju zaštitu našli pod okriljem Ministarstva kulture i medija kontinuirano raste. Mogućnosti njihove dokumentacije i muzealizacije izazov je koji nam predstoji, no ono što već sad možemo činiti jest opredmetiti ih u pisanoj formi, konzervirati ih na stranicama rječnikā.

Jedan takav projekt završio je relativno nedavno u Draganiću, mjestu nedaleko Karlovca čiji je mjesni govor u kategoriji *usmena predaja, izričaji i govori* i pod registarskim brojem Z-7454 u 2021. ostvario status kulturnoga dobra. Ako se uzme u obzir da je na području Karlovačke županije u spomenutoj kategoriji zastupljena samo još *Predaja o Đulinom ponoru – Zulejka*, tada sav trud i napor lokalne zajednice dobiva još više na težini. Uz navedene, na stranicama resornoga Ministarstva navode se uz širi karlovački kraj prema teritorijalno-administrativnu kriteriju (izbornik županijā) još dva dobra (*Umijeće čitanja, pisanja i tiskanja glagoljice te Zlatna formula hrvatskoga jezika ča-kaj-što*), čiji se doseg značaja proteže u nacionalnim, ne strogo zavičajnim okvirima. Mjesni govor Draganića

sastavnicom je plješivičko-ozaljskoga dijalekta kajkavskoga narječja i u njegovu slučaju možemo govoriti o draganičkoj skupini govora koja dijelom svojim teritorijem zadire i na područje Zagrebačke županije. Naime, »naseljeno mjesto Draganić oduvijek je činilo zajedništvo 17 sela (zaselaka, kako se to reklo); Draganići, Barkovići, Jazvaci, Vrbanci, Budrovci; Bencetići, Goljak, Mrzljaki, Vrh, Križančići, Lazina, Franjeteći, Lug i Darići koji su i sada te Čegljci, Guci i Vukšin Šipak, koji su izvan ustroja općine Draganić, ali pripadaju Župi draganičkoj«.¹ Recentna dijalektološka literatura promatra ih, unatoč poznatim metodološkim zadržkama, uglavnom kao jednu cjelinu, navodeći da su govori draganičke skupine strukturno isti, a razlike se među njima ogledaju ponajviše na fonetskoj razini.² Takav je pristup preuzet i u Rječniku koji prikazujemo u ovom osvrtu, a koji potpisuju Martina Fratrić, Mijo Lončarić te Matija Mužek. Suradnja lokalnih zaljubljenika u zavičajnu riječ s jezikoslovcima koji toj riječi pristupaju sa znanstvenoga aspekta praksa je koja se već u hrvatskoj dijalektologiji pokazala kao jamac uspješnih rezultata. Inicijativa je potekla od članova KUD-a „Sv. Juraj” Draganić koji su ovime samo potvrdili da je cjelokupni projekt čuvanja draganičkoga idioma, i kao formalna obaveza i kao neformalna, intimna želja, shvaćen osmišljeno i odgovorno. KUD „Sv. Juraj” ujedno je i nakladnik Rječnika koji je objavljen koncem 2024. godine, a dosada je već doživio tri posjećena predstavljanja (u Draganiću, Karlovcu i Zagrebu), što potvrđuje da je geslo o dobru glasu koji se daleko čuje našlo u naslovu zasluženom mjesto.

Kako se i navodi u uvodnim poglavljima, rodila se isprva želja da se sastavi rječnik koji bi obuhvaćao sve mjesne varijante u Općini Draganić.³ Međutim, kako je vrijeme odmicalo, na kraju nerijetko zamornoga procesa prikupljanja građe, leksikografske obrade te provjere fonoloških značajki i transkripcije fokus je sužen na mjesni govor Lazine. Premda se, stoga, glavnina podataka odnosi na lazinski govor, u Rječnik su uključene i varijante iz ostalih susjednih idioma. U popisu geografskih kratica četiri su naselja: Čeglje (Č), Lazina (La), Lug (Lu) i Vukšin Šipak (VŠ). Međutim, natuknice se najvećim dijelom bilježe bez ikakve naznake mjesnoga govora u kojem su ovjerene. Takav je postupak protumačen uvodno: »U rječniku, riječi zabilježe onako kako glase u Lazini nisu

1 <https://www.draganic.hr/draganic/> (pristupljeno 28. listopada 2025.).

2 »Stanovnici nekadašnje Plemenite općine Draganić smatraju idiom te općine jedinstvenom cjelinom, draganičkim govorom. No premda će stanovnici svih draganičkih naselja najčešće prvo reći da govore *po draganičkij*, ne govori se u svim tim naseljima posve jednako. (...) Razlikuju se, kao što ćemo vidjeti, ponajviše u izgovoru dugih vokala, tek u manjoj mjeri u distribuciji pojedinih fonoloških i morfosintaktičkih jedinica po riječima ili kategorijama riječi, a u manjoj se mjeri razlikuju i u leksiku (Mužek, Matija. 2025. O mjesnim govorima nekadašnje Plemenite općine Draganić. »Jâ tōčnj pō dragāničkij divāñim.« *Fluminensia*, god. 37, br. 1, str. 55).

3 Valja razlikovati ova dva ojkonima – Draganić i Draganići: u množinskom obliku ime se odnosi na jedno selo, a u jedninskom na cjelokupnu Općinu.

posebno označene. Riječi zabilježene onako kako glase u drugim draganićkim naseljima označene su kraticom imena dotičnog naselja« (str. 47). Donose se dakle sve fonološke alternacije koje su razlikovne u odnosu na lazinski govor, a mahom je riječ o akcenatskim inačicama koje su svojstvene mjestu Čeglje u čijem je mjesnom govoru potvrđen akut u opreci prema lazinskom dugom silaznom naglasku, konzervativnije naglasno mjesto ili zatvoreni vokali i sl. (usp. npr. natuknice *balērka* || Č *balērka* ž; *zafûćkati* || Č *zafućkàti* svr.; *šěf* || Č *šěfm*). Odabir upravo lazinskoga govora kao „glavnoga” diktiran je dostupnošću ispitanika koji su bili spremni na dugotrajne provjere građe.

Rječnik obasiže oko 7500 natuknica, a uz glavni dio nalazimo i niz popratnih poglavlja (o aktivnostima KUD-a „Sv. Juraj”, ulomci iz recenzija...), od kojih posebno izdvajamo onomastički prilog – popis najčešćih muških i ženskih tradicijskih osobnih imena s onim najpoznatijim – imenom *Fērda* (muško ime Ferdinand) koje je s vremenom u široj karlovačkoj okolini postalo prepoznatljivo kao stereotipan simbol draganićkoga kraja. Uz izniman lingvistički doprinos ovoga djela, ovakvi podatci koje iščitavamo i iz leksikografskoga dijela (naročito iz egzemplifikacija) i iz pobočnih tekstova nude dodanu vrijednost u kulturološkoj, etnografskoj i povijesnoj dionici draganićke općine. Predgovor potpisuje Draženka Jagatić, predsjednica KUD-a, opis govora napisao je Matija Mužek, a recenzije dr. sc. Anita Celinić, kajkavologinja s Instituta za hrvatski jezik, i autorica ovoga prikaza. Kako i sama autorica Predgovora ističe, u prvim, entuzijastičnim godinama prikupljanja građe nitko od sudionika nije znao što dalje slijedi. Draganićki je vokalizam iznimno bogat, s poluglasom u sastavu i s različitim mogućnostima realizacije fonemā, na konsonantskom planu odlikuje ga par afrikata č i ć, a na prozodijskom tronaglasni sustav. Da bi se uopće moglo prionuti na posao, na samom početku rada timu se pridružio dr. Mijo Lončarić s inicijalnim savjetima i kompletnom stručnom podrškom (ne dočekavši, nažalost, objavu Rječnika), a Martina Fratrić bila je zadužena za upis i obradu građe prema postavljenim smjernicama. U zadnjim godinama realizacije projekta leksikografske obrade potražena je pomoć Matije Mužeka koji je, i sam izvorni govornik obližnjega mjesta, bio zadužen za kompleksan posao transkripcije i akcentuacije te, zajedno s kolegicom Fratrić, za finalne korake leksikografskoga dijela posla.

Većina je leksikografskih članaka strukturirana trodijelno, u slijedu: natuknica – vrsta riječi (s gramatičkim blokom) – definicija. Da je riječ o imenici, govore kratice koje se odnose na kategoriju roda (m, ž, s). Kod glagola se donose podatci o njihovoj razdiobi po vidu (svr., nesvr., a na dvovidne glagole ukazuje se kraticom (ne)svr., kao npr. kod glagola *legitimērati* (ne)svr. (s definicijom: provjeriti/provjeravati osobni identitet)). Pridjevi i prilozi identificirani su kraticama *prid.* i *pril.*, a brojevi kraticama *br.* i *zamj.* Ostale vrste riječi zastupljene su u manjem omjeru.

Iz gramatike se donose osnovni podatci: za imenice oblik u genitivu jednine i, uglavnom, genitiv množine, a rijetko drugi oblici (usp. npr. *cěf* ž [G *cěvi*; mn. I *civjāmi*]). Posebno upada u oko imenica *tele* s potvrdom dvojine: *těle* s [G *telěta*; dv. *telěti*]. Pridjevi se morfološki prikazuju najčešće još ženskim rodom, rjeđe srednjim, a određeni lik uklopljen je u isti članak s neodređenim: *síf* prid. [ž *sīva*, s *sīvo*; odr. *sīvi*; komp. *sivěji*] siv.

Gramatički dio uz glagolske natuknice čine potvrde u 1. licu jednine te 3. licu množine prezenta, a neke su glagolske natuknice dodatno obogaćene podacima o oblicima supina ili glagolskih pridjeva radnih (uglavnom muškoga i ženskoga roda): *sijāti* nesvr. [*sijām*; mn. 3. *sijāju*; prid. r. *sijal*, ž *sijāla*] sjati. Kod povratnih glagola razlikuje se obrada primarnopovratnih od sekundarnih i tercijarnih: kod prvih element *se* nije odvojen zagrdom (*nādati se* nesvr. [*nādam*; mn. 3. *nādaju*] nadati se), za razliku od ostalih u kojima se opreka prema prijelaznim parnjacima pokazuje stavljanjem čestice/zamjenice *se* u zagrdu: *prehajāti (se)* nesvr. [*prehājam*; mn. 3. *prehājaju*] I. prel. prelaziti II. povr. šetati; *vmivāti (se)* nesvr. [*vmīvam*; mn. 3. *vmīvaju*] I. prel. umivati II. povr. umivati se.

Rečenične potvrde, koje se nalaze tek u nekim člancima, živopisne su i autentične, nerijetko protkane dozom humora: *Někaj mi je u gřlu zapělo, jě li plānka ili kōmad fānka*. Na polisemiju ukazuju složenije strukturirani leksikografski članci s posebno odvojenim i numeriranim definicijama, a kolokacije su uvedene znakom &. Uz taj se znak nalaze one sintagme koje su prošle proces leksikalizacije (npr. sveza *bōži vòlak* u značenju ‘bubamara’), kao i ostale višerječne jedinice (*Ódi cá! || Ájd cá!* ‘Ostavi me na miru!’). Leksik koji je ušao u Rječnik vertikalno je raslojen pa tako u njem nailazimo i na one riječi koje već zbog zastarjelosti tehnologije ili mode u dijelu (svakako mlađe) populacije polako ulaze u sloj pasivnoga leksika (usp. natuknice *òtka* ž [G *òtke*] strugalica za plug ili *komášlin* m [G *komášlina*; mn. G *komášlinif*] sare koje su se nosile kao dodatak visokim muškim cipelama). Dio obrađenoga leksika ušao je u pasivni sloj promjenom društveno-političkih okolnosti s kraja prošloga stoljeća: *fiskultūra* ž [G *fiskultūre*] nastavni predmet Tjelesna i zdravstvena kultura. Ipak, najveći dio leksika zrcali suvremen život *Draganićakā* te obuhvaća istovremeno i temeljni leksik i lokalne potvrde. Uz preneseno značenje stoji oznaka ©. Na sinonimijske odnose, kako se iščitava iz *Popisa kratica i simbola*, upućuje se kraticom v. te simbolom =. Iz niza primjera vidljivo je da se znakom = povezuju istoznačnice te fonološke inačice (usp. npr. *vānjgla* ž [G *vānjgle*] veća posuda za pranje posuđa; *vānjglja* ž [G *vānjglje*] = *vānjgla*), i to često jednosmjerno, odnosno tako da se kod jedne natuknice nudi definicija (pa i egzemplifikacija), a druga umjesto definicije upućuje na prvu:

gāsnaťi svr. [*gāsnem*; mn. 3. *gāsneju*; prid. r. *gāsnať*] ugasnuti, ugasiti

vgāsnaťi svr. [*vgāsnem*; mn. 3. *vgāsneju*; prid. r. *vgāsnať*] = *gāsnaťi*; ili:

ájncuk m [G *ájncuga*; mn. G *ájncugif*] odijelo □ *Móljci su mi ájncuk pojéli.*

ánjcuk m [G *ánjcuga*; mn. G *ánjcugif*] = *ájncuk*.

Međutim, nije rijetko ni obostrano upućivanje:

vetrinâr m [G *vetrinâra*; mn. G *vetrinârif*] veterinar = *živinâr*

živinâr m [G *živinâra*; mn. G *živinârif*] veterinar = *vetrinâr*.

Simbol v. koristi se uglavnom za blisko značne riječi koje često tvore čitave sinonimne nizove ili za riječi koje su podudarne u dijelu svoga značenja:

ájati nesvr. [*ájam*; mn. 3. *ájaju*] dječ. spavati; v. *spâti*; ili:

trópovača ž [G *trópovače*] rakija napravljena od koma grožđa = *trópica*; v. *dêlanac*, *tripine*.

Iz potonjega primjera obrade, usporedbom značenjâ ostalih natuknica (*delanac* = patvoreno vino), vidi se da je kriterij blisko značnosti shvaćen dosta široko.

Uz aneksne rječnike koje su 70-ih i 80-ih godina prošloga stoljeća uz svoje rasprave objavljivali Stjepko Težak (Ozalj), Božidar Finka i Antun Šojat (rječnik karlovačkih naselja dodan uz raspravu o karlovačkom govoru i dr.), ili ostali zaljubljenici u svoj zavičaj (usp. npr. popis riječi štokavskih Rastoka u monografiji Tome Žalca ili mali *Rječnik čakavsko-kajkavskih govora karlovačko-dugoreškog kraja* Marinka Perušića), možemo gotovo bez zadržke reći da tek s ovim rječnikom širi karlovački kraj napokon dobiva pravi dijalektni rječnik, odnosno rječnik u onom smislu kakvim ga vidi struka. Iako tek svakodnevna uporaba autentičnoga mjesnoga govora te međugeneracijski prijenos unutar obitelji osiguravaju perpetuaciju nematerijalnoga dobra, upravo sastavljanje leksikografskoga djela omogućuje tom govoru da očuva svoju vitalnost što duže. Draganički rječnik predstavlja tako i trajni biljeg jednoga vremena i podstrek budućim generacijama da brižljivo čuvaju velik trud koji je uloženi u njegovanje lokalne kulturne baštine.

Marina Marinković